

IRENA CICHÁ

KDYŽ SE ŘEKNE ZAOLZIE

Pro území, označované Poláky, žijícími v České republice i v Polsku jako Zaolzie, neexistuje český název. V češtině je tento prostor nazýván Těšínskem popř. Těšínským Slezskem a Češi a Poláci pro něj nemají dokonce ani stejné pojmenování. České slovo Těšínsko má navíc více významů. Polský název Zaolzie znamená jednoznačně územní celek, který se nachází na levém břehu Olzy (v České republice) a kde žijí Poláci. Termínem Těšínsko však můžeme označit jak okolí měst Českého Těšína i Těšína, tak celé historické Těšínské Slezsko nebo jeho část, která se dnes nachází v České republice. Polský či nářeční termín Zaolzie je tedy přesnější. V psaném českém projevu je někdy užíván výraz Zaolzí, avšak zní velmi toporně a působí navíc nepřírozně. Někdy se v češtině setkáme i s výrazem Zaolší, avšak ten většina historiků používá velmi zřídka. Zaolší je navíc oficiální název katastrální části obce Vendryně, takže může být při použití v rámci označení celého příhraničního regionu, obývaného Čechy i Poláky může být matoucí.

Důležitým pro pojmenování Zaolzie je i fakt, že oficiální český název řeky, od které byl výraz odvozen, je sice Olše, mnozí obyvatelé tohoto regionu (včetně těch české národnosti) jej nepřijali za své. Původní název řeky Olza je navíc podložen historickými dokumenty i výsledky bádání několika významných lingvistů. Dnes už se bohužel zapomnělo, že původní spor o název řeky původně nebyl sporem národnostním. Historie vzniku názvu této „společné“ řeky dnes už téměř nikoho nezajímá a řeší pouze to, zda zní česky či polsky.

(Už v 19. století probíhaly v polském i českém tisku na obou polemiky na téma názvu řeky. Do poloviny 19. století byl v latinských, polských i českých historických pramenech užíván název Olza. Dokonce i v německých textech byl používán název Olsa (vyslovuje se Olza). První historický zápis názvu pochází z roku 1290, kdy byl zapsán jako Oldza. V kronice polského historika Jana Długosza z 15. století je uveden název Olše, ale pravopis a místo zápisu jsou nepřesné. Riegrův slovník naučný (1860-1874) uvádí název Olše a dokonce Olšava. Ve všeobecné encyklopedii S. Olgerbranda, vydané v roce 1898 ve Varšavě, byly užity názvy Olsza i Olza. Konstanty Darmot ve své práci Die alteren Ortsname Schlesiens uvádí, že název je odvozen od stromu Olše, a proto má znít Olsza. Vincent Prasek (jazykovědec, spisovatel, novinář a významný národní buditel) v Novinách těšínských z 22. 9. 1900 konstatuje, že název Olza není ani

popolštěn ani počeštěn, ale má praslovanský původ jako např. Volha. V roce 1900 se v Gwiazdce Cieszyńskiej rozpoutala diskuze na téma Olza nebo Olscha. Ernest Farnik vyvolal na stránkách Zarania Śląskiego další polemiku. Předložil zde dosavadní argumenty příznivců obou forem názvu, odvolává se zároveň na vynikající polské lingvisty Kazimierze Nitsche a Jana Rozwadowskiego, kteří se po zjištění, že název řeky pochází z praslovanského (až indoevropského) Oliga – Olidza – Oldza – Olza, jednoznačně postavili za název Olza. Existují historická i etymologická potvrzení tohoto tvaru. Olza má tedy prastarý indoevropský název, znamenající vlhkost, tekutinu, vodu apod. Její správný polský tvar by měl dle názoru mnoha polských lingvistů znít Oldza, ale jelikož se již ustálil název Olza, neměl by se měnit. Argumenty polských lingvistů podpořil těšínský historik František Popiołek, citací historických pramenů jako kupř.: „V roce 1450 potvrzuje těšínský kníže prodej Bohušovic a nabyvateli Mikuláši z Třanovic dává právo lovu v řece Olze (fluvium Olzam). Na ještě starší historické prameny (v nichž je rovněž uveden název Olza) odkázal po 2. světové Emerich Němec, kdy u příležitosti darování gruntu u Těšína měšťanu Bohušovi uvádí těšínský kníže Měšek: „.....dicatorium mansorum superfluvium Olzam libere possideat.....“. Čeští buditelé (Vincent Prasek, František Sláma, Alois Adamus a dokonce Petr Bezruč užívali tvar Olza. Ottův slovník naučný (1888–1909) a Masarykův slovník naučný (1925–1933) uvádí Olša, Olše. V československých vojenských mapách z meziválečných let je pak řeka označena jako Olza.)

Je všeobecně známo, že termín Zaolzie znamená zejména společné pohraniční území Čechů a Poláků, které vzniklo po rozdělení Těšínského Slezska. Přestože byla tato oblast rozdělena mezi dva v podstatě blízké národy, neznamenal to jejich souznění. Rozpory, které započaly mezi příslušníky obou národů již po 1. světové válce, přetrvávají bohužel až do současnosti. Příčinou jsou nejen dramatické události, které během 20. století poznamenaly tento region, ale především s nimi spojené vzájemné křivdy. Ty zůstávají dodnes v paměti lidí a přenášejí se často na mladší generace. Obyvatelé České i Polské národnosti mají navíc většinou nedostatečnou znalost regionální historie, což by zdejší česko-polským vztahům mohlo být užitečné. Vzhledem k postupné industrializaci této oblasti, tu navíc žije mnoho přistěhovalců, kterým je místní historie zcela lhostejná a multikulturní příležitosti je neoslovují.

Jedním z důležitých činitelů vzájemného soužití Čechů a Poláků bylo nářečí „po našimu“ (gvara), kterým se místní obyvatelé (bez rozdílu národnosti) většinou dorozumívali. Z mluveného projevu bylo dříve jen stěží rozpoznatelné, zda má konkrétní osoba českou či polskou národnost. Nářečí se odlišovalo pouze tím, že místní obyvatelé české národnosti v něm užívali více českých a obyvatelé polské národnosti více polských slov. Téměř všichni zdejší obyvatelé se však svým komunikačním jazykem odlišovali a dodnes často odlišují od „typických“ Čechů či Poláků.

Čeští obyvatelé dnes již většinou nevědí, že v minulosti zde žilo jen velmi málo místních obyvatel, jejichž předci by měli oba českou národnost či to, že tu obyvatelé polské národnosti převažovali.

Jev, že zdejších Poláků ubývalo a stále ubývá, je způsoben mnoha známými faktory, z nichž některé si dovolím přiblížit příklady z komunikace, kterou jsem vedla s místními obyvateli.

Simona Z., 35 let, bydliště Bystřice, vzdělání – učební obor, matka polské národnosti, otec české národnosti

Co si myslíš o zdejších Polácích ?

Každy Polok nima stejny.

Dóma my móvili po našimu a tymu zech miata ve škole z českim problem. My z chłopym móvimy mjyndzy sebóm po našimu a z dżeckami móvimy po česku, aby nimieli problemy ve škole.

Víte proč tu žijí Poláci?

Tak to jo nievjym. Isto jak tu chodžili na zabavy, tak se potym brali. Polski napisy se mi niepodobajóm. S tym niezrobimy nic. V Polsce nieuvidžiš česki napisy, tak čymu tu by miaty byč polski ? Mama pochodziła dzievjynči sourozencón a všecy se brali Poloków.

Proč máme stejné kroje a lidové zvyky jako Poláci na druhé straně hranice ?

Ja ? Bo to se to isto jakši vjyncej przetentovało.

Víte, že o toto území se v minulosti vedly spory ?

Ni, nic o tym nievjym. Tych Poloków co tu žijóm znóm od malutka, džynně ich zdrovim.

Proč tady dle vašeho názoru žije tolik Poláků a v Polsku žijí Češi pouze výjimečně ?

Jo nevjym jak to bylo a čymu to je. Isto tu přišli či Polocy a brali se ty Češki.

A od kdy tu žijí ?

Jo myšlim že odjakživa. Abych provde řekła, jo to nikdy nieřešiła - tóm polskóm abo českóm narodnost.

Níže uvádím zápisy s komunikace s členy jedné rodiny z Jablunkova, jejíž členové spolu mluví pouze nářečím.

Otec, Rudolf S., 85 let, bydliště Jablunkov, vzdělání středoškolské

Dle rodokmenu, který podle rodokmenu, který před časem sestavil jeden z mých příbuzných, žil náš rod od prapředků v okolí Jablunkova. Můj pradědeček pocházel z Mostů u Jablunkova. Prababička pocházela z Hrádku - vesnice 5 km vzdálené od Jablunkova. Pradědové z druhé strany pocházeli z Návsí u Jablunkova. Mojí rodiče žili celý život v Návsí a jejich předci měli stejně jako oni polskou národnost. Měli 7 dětí – 4 dcery polské národnosti a tři syny, mezi nimiž jsem byl i já, české národnosti. Všechny sestry absolvovaly tehdy velice uznávanou Szkołę Gospodarczą v Třinci – Konské. Byla to velice praktická škola, kterou navštěvovaly pouze dívky polské národnosti. Sestry se, možná s ohledem na charakter školy, cítily být Polkami. Na národnostní uvědomění starších bratrů mělo velký vliv období krize, kdy si jako Poláci nemohli najít práci. Já jsem typickým příkladem toho, jaký měla situace na Těšínském Slezsku vliv na národnost. Rodiče mě nechali zapsat do polské školy, kde jsem navštěvoval první a druhou třídu. Potom mě přemístili do české školy. Bylo to v období předválečné krize. Tento krok pomohl mému bratrovi k získání zaměstnání železničáře u Českých drah. Tehdy to bylo významné a prestižní zaměstnání. Třetí a čtvrtou třídu jsem tedy absolvoval v české škole. Potom jsem pokračoval v polské škole, neboť Zaolzie tehdy patřilo Polákům. Po krátkém čase zabrala území říše a začal jsem chodit do německé školy, neboť jiné školy tu tehdy ani nebyly. Základní vzdělání jsem ukončil sedmou třídou německé školy, protože můj ročník 1928

ztratil v období převratů jeden vyučovací rok. Během německé okupace u nás byla německá škola s velice nízkou vyučovací úrovní. Učitelé ani nedokázali vyslovit naše jména. Učili jsme se také jiné písmo (scharschrift), ale když jsme jej už docela ovládali, začali Němci užívat „latinku“. Je očividné, že po ukončení takovéto základní školy jsme neměli žádné všeobecné znalosti. Uměli jsme trochu mluvit a psát německy. Polský nebo český jazyk jsme vůbec neovládali. Kdo si chtěl najít práci, musel si doplnit mezery ve vzdělání. Během války zemřel náš otec, který byl jediným živitelem rodiny. Bylo proto nezbytné, abych si ihned našel práci. Nevyučil jsem se žádnému oboru, a proto jsem začal navštěvovat večerní městskou školu s českým jazykem vyučovacím. Povedlo se mi si doplnit vzdělání natolik, že jsem mohl pokračovat ve večerní české škole s maturitou a později na pětileté strojní průmyslovce. Všechny tyto události mě vedly k tomu, že jsem se přiklonil k české národnosti. Je nutno říci, že prakticky všichni učitelé českých škol se sem přistěhovali a nikdo z místních obyvatel nás neučil. Tito učitelé měli na žáky velký vliv a aktivně se věnovali i mimoškolní kulturní činnosti. Ti mladší se často ženili s místními děvčaty. Bylo sem umístěno také mnoho státních zaměstnanců, kteří se zapojovali do kulturního života a na své akce zvali také nás – své místní kamarády. Mí bývali kamarádi z polské školy mi nikdy neodpustili, že jsem (ne z vlastní vůle) podlehl manipulaci a přešel z polské do české školy. Když sem se během záboru vrátil zpátky do polské školy často jsem byl předmětem šikanování. Přátelství chlapců během války se po jejím konci, kdy se rozhodovalo o národnosti, změnilo v separaci. Mnoho mých dobrých přátel Poláků se ode mne izolovalo.

Polský zábor Zaolzia jsem odsuzoval. Po okolí chodily bandy a rozbíjely domnělým Čechům okna. To mě také částečně ovlivnilo, neboť jsem byl mladý a nesnášel sem, když někdo dělal druhým křivdy. Získal jsem averzi vůči těm, kteří takovýmto způsobem demonstrovali svoji „polskost“. Všechny tyto výše zmíněné okolnosti měly vliv na mé národnostní citění. Velkým zlomem v mém životě bylo onemocnění tuberkulózou. Musel jsem opustit zaměstnání a léčit se v jablunkovském sanatoriu. Právě tady jsem potkal mnoho vzdělaných lidí z celých Čech. Pobyt v tomto sanatoriu byl pro mě obrovskou školou a dlouhodobě užívaný český jazyk se stal návykem. Když jsem se vyléčil, musel sem změnit profesi a nadále se vzdělávat v českém jazyce. I proto se stal pro mě bližším.

Přestože jsme měli s manželkou rozdílné národnosti, nikdy jsme si kvůli tomu nehádali. V mládí jsme měli permanentky do polské scény Těšínského divadla a navštěvovali jsme polské kulturní akce. Ještě před svatbou jsme zpívali v evangelických kostelních sborech (já v českém, ona v polském). Polští i čeští faráři tehdy velmi intenzivně a nedůstojným způsobem získávali své příznivce z řad věřících a také se přeli o vedoucí pozici na farnosti. Tyto okolnosti nás odradily od navštěvování kostela. Já i moje manželka ovládáme dobře český ústní i písemný projev. Na Boží narození se tradičně modlíme polsky a zpíváme polské koledy.

Matka, Helena S., 79 let, bydliště Jablunkov, vzdělání středoškolské

Vyrostala žech v polski rodzinie.

Znamená to, že vy i vaši sourozenci jste chodili do polské školy ?

Ja

Jak jste vnímala fakt, že jako Poláci žijete v České republice ?

Dobře. Hned po vojně žech začta chodzič do polski školy a to vy mnie zostało. Vždycki žech miała dobry vztah ku Polokóm.

K těm místním ?

Ja tu ku tym.

Měla jste problémy s češtinou ?

Ani ni. Jak žech chodziła na gimpeł wiečorovy a nimogłach coši powiedzeč po česku, naučičel mi powiedžoł, abych mówiła po polsku, že mi rozumjy.

Kde jste se seznámila se svým budoucím manželem ?

Potkali my sie v tej škole.

Řešili jste někdy problém národnosti svých dětí ?

Ja, před šlubym. Chciałach mieč polski šlub. Moja mama mi vždycki mówiła, že se mušim zebrač Poloka – evangelika. Mojim třóm šostróm sie to podařiło, ale mnie ni. Brat se tež zebroł Polke – evangeličke. Myślałach se, že jak mo chłop mame Polke, tak to beje bez problemów a fórt žech chciała polski šlub. Ale chłop chcioł jednak po česku. Mama była zło a tak žech aspóń odpowiedziła po polsku „ślubuję“. Zrobiłach to tež tymu bo žech chodziła do polskigo chóru košcielnego a ku polski zpoviedzi a było mi to luto. Po šlubie žech už viedziła, že dziecka bedóm mušeč išč do česki školy. Moja mama mi poviedžala, že jak její vnuk pujdže do česki školy, nikdy tam po niego niezóndže. Potym si to kapke uklidniło a nakóniec jo sama začta rozmyšlač o tym, že džeckóm beje lepi v česki škole, aji tamu jak by chciały chodzič na vyšši školy. Nikdy bych niedopusčiła, aby chodziły do polski školy a potym do česki. Jak začnym v jakiši škole, mušim potym išč do tej samej školy. Myślałach se, že aji choč džecka pujdóm do česki škoky, bedóm mieč bliži ku Polokóm bo jo je Polka, ale tak sie niestało.

A jak to tedy bylo?

Vjyncej jich čóngło do tych Čechów

V jakém jazyce čtete ?

To smutne leč pravdžive, ale radši čitóm po česku. Nikiedy se přečítóm coši polskigo, ale radši se veznym českóm kšionžke a o kupa lepi se mi čito. Ale jak idym do koščoła tak jyny na polski bo o moc lepi sie mi kozania postóčajóm po polsku.

Zažila jste nějaké národnostní střety ?

Nie myšlim se, že by sie tu Polocy mieli žle. Słyšałach, že Polocy rozbijali Čechóm okna, ale samach nic takigo niezažiła. Stało sie mi, že skrz roboty žech musiała dač staršóm cere do škółki. Poviedželi mi, že v žodnym připadzie nie nóndóm miejsca. Tak žech povoiedžala na narodnim vyboře, že mušim dač džecko do polski škółki bo v česki nima miejsca a na drugi džyn sie miejsce našło. Češi sie boli stracič jedným dušičke.

Dcera Irena P., bydliště Český Těšín, vzdělání vysokoškolské

Narodila jsem se v jablunkovské rodině. Moje matka je české a otec polské národnosti. V raném dětství jsem se v podstatě nesetkávala s češtinou a když už tak pouze v médiích. Doma a s kamarády jsme mluvili pouze nářečím. Byla jsem často nemocná a většinu času jsem proto trávila u babičky, která byla polské národnosti a mluvila výhradně „po našimu.“ Česky nemluvil nikdo z mých příbuzných a ani nikdo z mého nejbližšího okolí. Do přímého kontaktu s českým jazykem jsem se dostala až na základní škole. Poměrně v krátké době jsem se naučila česky mluvit i psát, protože jsem si brzy oblíbila četbu, která se stala mým koníčkem. Mnoho mých spolužáků neumělo mluvit česky a i při vyučování mluvili „po našimu.“ Měli i problémy se čtením. Vzpomínám si, že tento problém se ve škole stále řešil. Také o přestávkách bylo jen zřídka slyšet češtinu, všichni mluvili nářečím.

Co se týká mého národního cítění, musím přiznat, že jsem měla smíšené pocity a nevěděla jsem co si mám o těchto věcech myslet. Celá rodina ze strany mé matky se hlásila k polské národnosti a během jejích návštěv nám byla česká příslušnost často vyčítána. Matka z toho vinila otce a často docházelo k nepříjemným situacím. „Ty Česko“ bylo v mém dětství pro mě nadávkou. Pozitivním faktem na matčině polské rodině mj. bylo, že měla tři sestry a všechny čtyři spolu moc hezky zpívaly. Na našich rodinných oslavách zpívalo velmi často. Už jako malá jsem proto znala hodně polských písniček, neboť mi je často zpívala i babička. Oba rodiče pocházejí z mnohočetných rodin, a proto jsem se často zúčastňovala mnoha svateb i pohřbů, které se vždy konaly v evangelickém kostele v Návsi a byly vedeny v polštině. Po celou dobu jsem byla obklopena dětmi polské národnosti. Česká škola byla s tou polskou spojena průchozí chodbou a měli jsme společnou jídelnu i tělocvičnu i společné školní akademie. Uprostřed školních budov vznikalo mnoho „dětských lásek“ a tajná korespondence mezi zástupci obou pohlaví i národností nebyla ničím výjimečným.

Po ukončení základní školy jsem začala studovat na gymnáziu v Třinci. Na toto období svého života vzpomínám velmi nerada. Třinec leží sice jen asi 14 km od Jablunkova, ale lidé tam mají zcela jinou mentalitu. Je to v podstatě uměle vzniklé město bez zakořeněných tradic. Navíc většinu obyvatel už tehdy tehdy tvořili lidé, kteří se tam přistěhovali za prací. Ve třídě jsme byli pouze tři, kteří pocházeli z Jablunkova nebo přilehlých obcí. Pro spolužáky jsme byli terčem posměchu a nazývali nás „blbými goroly“. K českému jazyku jsem měla pozitivní přístup, zúčastňovala jsem se recitačních i literárních soutěží, psala jsem básně. Vždy jsem se však těšila na konec vyučování, kdy jsem konečně mohla odjet domů - do Jablunkova. Chodila jsem na polské akce i vzhledem k tomu, že ty české se u nás tehdy konaly velmi zřídka. Tehdy jsem již měla i přátelé v Polsku. Poznala jsem je již dříve v rámci akcí, které jsem zažila v pionýrském oddíle Mladých strážců hranic. Z toho důvodu, že mí polští kamarádi bydleli blízko hranice v Jaworzynce, často jsme si psali (já po našimu) a smlouvali si schůzky u hranice na Hřčavě, kde jsme si vyměňovali dárky nebo věci, které jsme potřebovali „odtamtud“. Můj oblíbený bratranec vlastnil navíc gramofon a pouštěl mi polské desky. Proto jsem už v pubertálním věku měla takové idoly jako Czesław Niemen, Grechuta a mnoho jiných. Českou populární hudbu jsem neposlouchala nejen vzhledem k okolnostem, ale i proto, že tehdy za tou polskou zaostávala. Každoročně se tu pořádaly tzv. Melpomenki – přehlídka polských amatérských divadel (Chvíli jsem také v jednom z nich hrála). Během studia na gymnáziu jsem zpívala ve školním sboru, ale také v polském pěveckém sboru v Jablunkově. Každým rokem se tu také pořádaly tzv. Zloty, na kterých jsme mohli vidět skvělé polské skupiny (Lombard, Republika, Manam, Perfekt atp.). Mimoto fungovaly polské mládežnické kluby, kde jsme si mohli v pátek zatancovat, pobavit se, popovídat si. Češi nic podobného neměli. Tyto zájmy zřejmě dost ovlivnily můj postoj k národnostní otázce. Po maturitě jsem začala dálkově studovat v Brně, kam jsem se nakonec i

přestěhovala. Stále více mi však chyběl rodný Jablunkov, scházely mi výlety do hor a naši lidé. Na otázku jaké jsem národnosti jsem většinou odpovídala: „Pocházím z tamtěch hor“ a tak jsem to i cítila.

Když jsem vyrůstala, udivoval mě pocit, že nejsem ani Češka ani Polka. Později jsem hodně cestovala po Polsku, ale necítila jsem se tam „jako doma“, přestože příjemně. Polštinu ovládám průměrně, polsky čtu bez větších problémů. Je to asi proto, že za komunistického režimu se v Polsku vydávaly některé knihy, které byly v Čechách „na indexu“ a tak jsme si je tam kupovali a četli proto v polštině. Horší je to už s psaným polským projevem

Chodím do kina i do divadla po obou stranách hranice a na české i polské kulturní akce a myslím, že je to obrovská a nedoceněná výhoda tohoto regionu.